

Ismeretszerzés a természetben, avagy milyen lehetőségeket nyújt a természet a környezet megismertetéséhez?

BENEDEK Eleonóra

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar
Szabadka
Szerbia
b.eleonora13@gmail.com

Összefoglaló

A dolgozatban a tantermen kívüli oktatással foglalkozunk. Azért választottuk ezt a témát, mert fontosnak tartjuk, hogy a hagyományos tantermi oktatás mellett a tanítók szervezzenek a természetben is oktató munkát. Mi magunk is szívesen tartózkodunk a természetben, és valljuk azt, hogy fontos lenne a felnövekvő generációkban kialakítani a természeti érdeklődés iránti igényt. Tanulmányozva az alsós tagozatok tanterveit, arra a következtetésre jutottunk, hogy a lehetőség adva van, csak élni kell vele.

Mindezeket a lehetőségeket a 3. osztály természet és társadalom tantárgy tantervének függvényében vizsgáltuk meg. Azért választottuk a 3. osztályt, mert itt kerülnek feldolgozásra az élőhelyek, és ezek nagyon is alkalmasak arra, hogy a tantermen kívül dolgozzuk fel őket.

A pedagógusnak eszköz van a kezében, hogy a rohanó világban megismertesse a természet, környezet csodáit, és ez az eszköz nem más, mint a nevelés. Szükség lenne a tantermen kívüli oktatás jelentőségének a felismerésére, szorgalmazására a fenntartható környezet érdekében.

Szakdolgozatunk célja volt elemezni, és lehetőségeinkhez mérten összefoglalni a tantermen kívüli oktatás sajátosságait, valamint gyűjtést végezni, hogy milyen kísérletek és megfigyelések elvégzése valósítható meg a tantermen kívül. Ezenkívül megvizsgálni, hogy a jelen tanítók mennyire támogatják a tantermen kívüli oktatást, szívesen szerveznének-e kirándulásokat, egy-egy tanórát az ismeretszerzés érdekében, illetve, miben látják ennek előnyét, vagy hátrányát. Mindezeket a véleményeket kérdőívezés útján kutattuk. Véleménykutatást végeztünk a leendő tanítók, és a gyakorlott tanítók körében is, melynek eredményeit ismertetjük a munkában.

Kulcsszavak: nyílt oktatás, nemzedék, érdeklődés, tanterv, információ

1. Ismeretszerzés a természetben

**„Mindennél fontosabb, hogy munkánkat, hajlamainkat és életütemünket egyeztessük a természet nagy és örök ritmusával.
...Egyszerre kell élni a Nappal, a Holddal, a vizek áramlásával, a hideggel és meleggel: soha nem ellene, mindig belesimulva a világ összhangjába.
Csak azok botlanak meg az életben, akik valahogyan belülről süketek a világ hangjai iránt.” (Márai Sándor)**

„Óriási ösztönző erő a természet, amelynek a gyermeki személyiség fejlődésére gyakorolt hatását vétek lenne figyelmen kívül hagyni. A természeti környezet gazdagsága kifogyhatatlan tárháza játéknak, alkotásnak, munkának.” (Eperjesy, Zsámboki, é.n.)

A természetben való ismeretszerzésnek számos előnye ismert. Mindezek mellett arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az állandó rombolás, amit az ember a természetben művelt, napjainkra elérte tetőpontját, és itt az ideje a felnövekvő generációkat egy olyan úton vezetni, amely során képessé válnak a természetet megbecsülni, és megőrizni a jövő generációinak, mert „a Földet csak ajándékba kaptuk az unokáinktól.”

Az idejében elkezdett nevelésnek nagy szerepe van abban, hogy a még élő természetünket fenntartsuk, megvédjük. Ehhez ki kell alakítani a gyermekekben az élőlények iránti pozitív érzelmi viszonyt, tiszteletet. Véleményem szerint ezért fontos a természetközeli nevelés és oktatás.

1.1. Tantermen kívüli oktatás-nevelés

A tantárgy anyagának megfelelő megválasztása és megszervezése lehetőséget ad a tanítónak, hogy mind a tudásszomjat, mind pedig a gyerekek aktivitásának szükségletét kielégítse. Leginkább a gyakorlati munkák során valósíthatók meg ezek a tevékenységek, például megfigyelések, kísérletek, tárgyak begyűjtése, különböző taneszközök elkészítése során.

A természeti és társadalmi ismeretek fontosságát továbbá a pszichikai folyamatok lejátszódásában, fejlődésében is látja Godler, mint például a szemlélet, a gondolkodás és a beszéd. Nem elhanyagolható a tanuló érzelmi fejlődése sem. A természetben látott jelenségek, és a velük való érintkezés fejleszti a gyermekek szépérzékét, erősíti az érzelmi kötődést.

Ki kell emelni a tantárgy nevelőértékét. Megismertetjük a tanulóval a természet létezését, felépítését, valamint ki kell hangsúlyozni az ember és a természet viszonyát.

Nagy jelentőséggel bír a tantárgy gyakorlati tulajdonsága is. A valóság közvetlen megtapasztalása, azáltal, hogy járja a tanuló a természetet, elsajátítja a különböző eszközök használatát, fejlődik cselekvő tevékenysége. Ebből kifolyólag a tájékozódási képességét is fejleszti. Fizikai erőnléte pedig a szabadban való tartózkodás, a mozgás során erősödik (Godler, 1959). Az oktatás-nevelés eredményessége szempontjából kiemelkedő szerepe van az oktatás helyszínének. A természet és társadalom tantárgy tartalma is támogatja, sőt megköveteli a környezetben való oktatást, ismeretszerzést. (Czékus, 2005).

A tantermen kívüli oktatást előre be kell terveznie a tanítónak a tanmenetbe. Hozzá tartozik, hogy előre megtervezze, hozzárendelje az oktatási, nevelési és funkcionális feladatokat is. A természetes környezetben való oktatás azon kívül, hogy a tanítás helyszíne, lehetőséget ad nevelési feladatok megvalósítására, valamint ismeretforrás is. Fontos, hogy

a tanító annak is a tudatában legyen, hogy tanítványait ilyen munka során csak irányítsa az ismeretszerzés útján, ne pedig mindent ő mutasson meg, hagyja, hogy a tanulók maguk fedezzék fel dolgokat. Ez utóbbi tevékenységnek nagyobb pedagógiai értéke van (Czékus, 2005).

1.1.1. A tantermen kívüli oktatás-nevelés fontossága és előnyei

Dési Illés (2002) megfogalmazása szerint „A változatos, sokszínű természetben való mozgás, a tiszta erdei levegő, a mértékletes napozás nagymértékben javítja a lelki és testi állapotunkat, közérzetünket.” Mindezek mellett a tantermen kívül való tartózkodás más előnyről is szólni kell.

Nem elég az, hogy az emberiség információk birtokában van, és látszólag belátja a környezet rohamos pusztulását (Kerényi, 1997). Kerényi (1995) a környezeti nevelés-oktatás kiszélesítésében és magasabb szintre emelésében látja a jövőt, mert „az emberiség túlnyomó része szinte semmit sem tud azokról a folyamatokról, amelyek környezetkárosításhoz, ökológiai konfliktusokhoz vezetnek s még kevesebbet ezek elkerülésének módjairól.” (Kerényi, 1995)

Tapasztalatok alapján elmondható, hogy egy-egy vidék jellemzőit, természeti környezetét nem nagyon ismerik az ott élők, főleg a városiak. A helyzetet az is rontja, hogy általában az iskola is mellőzi a környezet megismertetésére irányuló tevékenységeket, mert előnyben részesít más tartalmakat. A pedagógiai reformtörekvések és a környezeti problémák sokasodása azonban szükségessé tették a környezeti nevelés előtérbe kerülését, bekerülését a közzoktatásba (Lükő, 2003).

A természettel való közvetlen tapasztalat, élmények során lehetőség van az ismeretek elsajátítására, elmélyítésére. Lükő István szerint (2003) szükséges egy olyan tanulási technológia kialakítása, amely a közvetlen természetben tapasztaltakat használja fel. Mind az élő, mind pedig az élettelen természet tanulmányozása során megjelenő gyermeki kíváncsiság és rácsodálkozás, olyan motivációs eszközök, amelyek segítségével sikeresen megvalósíthatók az oktatási és nevelési feladatok.

Egy-egy kirándulás alkalmával olyan ismeretekre tehetnek szert a tanulók, amelyek tartósan rögzülnek ismeretrendszerükben. (Benke, 2002).

A tantermen kívüli oktatás alkalmat ad a tanítónak, hogy új környezetben ismerje meg a tanulókat. Ezenkívül jellemüket, személyiségüket is formálhatja (Czékus, 2005). A személyiségformálás fontos, hiszen a környezet védelme, óvása érdekében elengedhetetlen a személyiségformálás, tudatformálás (Lükő, 2003).

A sikeres oktatás egyik feltétele az, hogy a tanulókat aktív helyzetbe hozzuk, így tudásuk is tartósabb lesz, valamint a közösségi kapcsolatok is erősödhetnek egy-egy jól megszervezett csoportmunka, páros munka alkalmával. A nevelési feladatok közül a környezetvédelmi nevelés az, ami előtérbe kerül a tantermen kívüli oktatás során (Benke, 2002).

1.1.2. A természetben folyó oktatás változatai

Fontos szem előtt tartani, hogy egy-egy megszervezett tantermen kívüli oktatás nemcsak kirándulás, foglalkozás a szabadban, hanem konkrét oktatási–nevelési lehetőségeket tartalmaz, illetve kell, hogy tartalmazzon, valamint szórakoztató szerepük is van. Véleményünk

szerint azok a pedagógusok, akik elítélik a természetes oktatási környezetet, nem látják át annak fontosságát, és mélyebb értelmezését, miszerint nemcsak kirándulás, hanem aktív munka színtere is egyben a természet.

Mindig szem előtt kell tartani, hogy a kirándulások alkalmával interdiszciplinárisan szemléljük az adott helyszínt, komplex módon dolgozzuk fel az ismeretanyagot.

1.1.2.1. Tematikus kirándulások

A tematikus kirándulásokat meg kell különböztetni a szórakoztató jellegű kirándulásoktól, bár ez utóbbiaknak is vannak nevelő és képzési feladataik (Pataki, 1952). A tematikus kirándulások jellegzetessége, hogy csak egy meghatározott területre látogatnak el a tanulók, és azt figyelik meg. Ez alapján kirándulást szervezhetünk:

- ✓ a parkba
- ✓ az állatkertbe
- ✓ műemlékekhez
- ✓ határba, stb.

A tanulmányi kirándulás az oktatás szerves része kell, hogy legyen. (Czékus, 2005). A kirándulások tervezésekor figyelembe kell venni a tanulók életkorát. Ez alapján Véghelyi és Pákozdi (2002) első osztályban csak a sétát látja elő, mint kirándulás, 1-2 óra hosszúságú időtartammal. Ugyanis a gyerekek testi és értelmi fejlettsége ezt követeli meg. Második osztálytól már ajánlott a többórás kirándulás, valamint negyedik osztályban már egész napos programot is tervezhetünk.

A tanulmányi kirándulás előnye, hogy az ismeretek alkalmazása mellett, lehetőség van arra, hogy az adott tárgyat (élőlényt), folyamatot, jelenséget a természetes környezetben megfigyeljük, tanulmányozzuk, valamint gyakorlati munkákat, gyűjtőmunkákat is végezhetünk (Nagy, 1997).

A tanulmányi kirándulás fontos eleme annak megfelelő előkészítése, és a kirándulást követő órán az ismeretek, tapasztalatok megbeszélése, elemzése (Nagy, 1997).

1.1.2.1.1. Az állatkert

Az állatkertben tett séta, kirándulás több alkalommal is beiktatható a tantervbe, ugyanis számos helyen kötődik a tananyaghoz, például a háziállatok, a vadállatok, az alkalmazkodás stb. esetében, valamint a biológiai alapelvek megértését is segíthetik.

Sturc (1982) szerint az állatkerti látogatást különböző céllal szervezhetjük meg.

Az állatkertek az oktatás szempontjából lényegesek, mivel a látogatók elé tárják az élőlények sokaságát. Fontos eszköze a természetvédelemnek. (Czékus, 2005). A szórakozás, szabadidőtöltés mellett az ökológia, természetvédelem és a fajok megőrzése is fontos szempont egy-egy állatkert szervezésében (Pintér, Ilosvay, Özvegy, 1997).

Az állatkerti nevelés előnye, hogy élő állatok mutathatók be, amelyek fizikai közelsége erős motivációt kelt a tanulóknál. (Pintér, Ilosvay, Özvegy, 1997).

1.1.2.1.2. Park

A parkban tett séta alkalmával az ott élő változatos növény- és állatvilágot figyelhetjük meg. Melyek azok, amelyek mindenhol megtalálhatók, s melyek azok, amelyek

más vidékről származnak (Czékus, 2005). Kiállításához hasonlítható az ott élénk tároló növényvilág. Azzal, hogy ezek a növények a megfigyelés tárgyai lehetnek, a tanulók ismeretei bővülnek, és kevesebb otthoni tanulással jutnak tartós tudás és megfigyelés birtokába (Sturc, 1983). A parknak is több funkciója van: nevelő hatás érhető el az elővilág megfigyelése során, szép látványt nyújt, ismeretforrásként is szolgálhat. Az alsó tagozat első és második osztályában több rövidebb sétát kell szervezni, melyek során csak néhány feladatot adunk a tanulóknak (Czékus, 2005).

1.1.2.1.3. Útszél

Az útszél megfigyelése nem csak szervezeten, de spontán is adódik. A tanulók az iskolába vagy hazafelé menet megfigyelik a virágzó növényeket. A tanító serkentheti a tanulók érdeklődését annak érdekében, hogy figyeljék meg, hogyan változnak ezek a növények az évszakok folyamán, vagy akár napról napra, kaszálás, nagy esőzés stb. után.

1.1.2.1.4. Földrajzi helyszínek

Földrajzi helyszínek meglátogatása során is a szabadban tartózkodunk, a tantermen kívül valósul meg az oktatás. Ekkor figyeljük meg az éghajlati tényezőket, elemeket, domborzati formákat, vizeket, bányakincseket, a közlekedést, turizmust, amelyek szintén a természet és társadalom tantárgy körébe tartoznak (Czékus, 2005).

1.1.2.1.5. Egyéb helyszínek

Ezekeken a helyszíneken kívül lehetőség van más helyszíneket is kiválasztani a tanóra megtartására. Az előzőekben a természetes környezetben való oktatás helyszíneiről volt szó, de emellett a társadalmi helyszínek is megválaszthatók egy-egy tanóra megszervezésére. Ilyen helyszínek a múzeum, a mezőgazdasági farmok stb.

1.1.2.2. Természetiskola

A hetvenes években az iskolákban gyakori volt, hogy a tanulók természetiskolában is eltöltötték néhány munkanapot. Térségünkben, Vajdaságban természetiskola működött Palícson, Deliblátón és Letenkán is. Azonban a nyolcvanas évektől kezdve fokozatosan megszűntek ezek a természetiskolák. Napjainkban Divčibara és Mitrovac na Tari az iskolai kirándulások célpontjai.

A természetiskola az oktató–nevelő munka olyan formája, amely az iskolán kívül, a tanulók lakóhelyétől távol kerül megszervezésre (Tótvásár in Czékus, 2005). Jellegzetessége, hogy a tanórákat a szabadban tartják meg, és a korreláció is magas fokon valósul meg ilyen foglalkozásokon (Czékus, 2005).

1.2. A tantermen kívüli oktatás „módszertana”

A megszerzett tudás, ismeret megszerzésének végső célja, hogy az ember azt alkalmazni tudja a világban, a mindennapi életben. Ezért ki kell fejleszteni jártasságokat, készségeket és képességeket, amelyek segítségével ez megvalósulhat (Nagy, 1997).

Az iskolán kívüli, így a tantermen kívüli tevékenység során is fokozottabban valósulhat meg az anyag kibővítése és elmélyítése, ezért érdemes kihasználni ezt a lehetőséget (Godler, 1959). A szabadban megszervezett foglalkozások lehetőséget adnak a sokoldalú érzékelésre, észlelésre, megfigyelésre. A tanulók maguk veszik észre a jelenségeket, tárgyakat, amelyek kérdések formájában további ismeretszerzésre ösztönzik őket (Babodi, 1994).

1.2.1. Oktatási módszerek

Wincenty (1976) szerint az oktatásnak három alapvető oktatási módszerét különböztetjük meg, ezek: a szóbeli, a szemléltető és a gyakorlati foglalkozások.

Az oktatás folyamatában, általánosságban elterjedt oktatási módszerek közül, a tantermen kívüli oktatásban fontos szerepet tölthet be a megfigyelés, a kísérletezés, a szemléltetés és a bemutatás módszere. Ezek Wincenty felosztása szerint a szemléltető és gyakorlati foglalkozásokhoz sorolhatók. Ezek a módszerek olyan lehetőségeket nyújtanak, amelyben a tanulók a tanulás folyamatában aktívan vesznek részt, illetve közvetlen környezetben tapasztalhatnak meg dolgokat. Ugyanezen a véleményen van Godler (1959) és Wincenty (1976) is, akik a természet és társadalom oktatásában kiemelkedő szerepet tulajdonítanak a kirándulásoknak és a bemutatásoknak.

Az oktatási módszerek megválasztása egyáltalán nem egyszerű feladat. Amikor erről van szó, figyelembe kell venni az oktatás célját, a speciális didaktikai feladatokat, a tantárgyat és a tanulók életkorát is (Wincenty, 1976).

Fontos, hogy a tanulók megtanulják az információkat rendszerezni, a lényegyet kiemelni, a jelenségeket, összefüggéseket felismerjék egy-egy tárgyban, jelenségben, folyamatban. Ahhoz, hogy ezeknek a képességeknek a birtokában legyenek, meg kell tanítanunk az analízis és a szintézis folyamatát is. Mindezen folyamatok elsajátításában, automatikussá válásában jó szolgálatot tehetnek a természetben kollektíven végzett megfigyelések, kísérletek. Azonban nem elég csak a lehetőséget biztosítani ezeknek a tevékenységeknek az elvégzésére, hanem szükséges, hogy a tanulókat fel is készítsük a munkára, a szükséges készségeket kialakítsuk az eredményes munka érdekében, valamint a munka során használatos eszközök, felszerelések, technikák alkalmazását is megismertessük (Nagy, 1997).

A munka eredményességét szavatolja a megfigyelés eredményeinek a megbeszélése, elemzése, esetleg kiegészítése, vagy újabb megfigyelési szempontok meghatározása, és a következtetések levonása, illetve összefoglalása.

1.2.2. Szervezési módok

Módszertani szempontból az a legmegfelelőbb, ha a szervezési módokat, munkaformákat párhuzamosan alkalmazzuk az oktatásban (Czékus, 2005). Wincenty (1976) is hasonló véleményen van szerinte ezek a munkaformák mindegyikének az alkalmazása követelmény, hiszen, mindegyik munkaforma hatással van a tanulók személyiségére.

Az elsődleges feladat, hogy a tanító úgy szervezze meg az oktatást, hogy a tanulók minél több lehetőséget kapjanak, hogy ők maguk cselekedjenek. Fontos, hogy minden tanuló megtapasztalja a természet csodáit, bejárja útjait, azonban az együttes cselekvés is nagy jelentőséggel bír. A közös felfedezés, a játék erősíti az osztály összetartó erejét, egymást ösztönzik (Czene, Bakai, 1993).

1.2.3. A tanító szerepe, feladata a tantermen kívüli oktatásban

*„Tanítsuk meg éppen
ezért növendékeinket arra,
hogy a természet nyitott
könyvében olvasni tudjanak.”
(NN, 1941)*

A tanórán kívüli foglalkozások megszervezésénél a tanítónak arra kell törekednie, hogy ezek a kirándulások élményszerűek legyenek, a gyerekek szemléletét megváltoztassák, a környezet iránt pozitív viszonyulást hangsúlyozza. Fontos, hogy a gyerekekkel megismertesse a lakóhelynek és környékének adottságait, ezt felhasználva a természetvédelmi és környezetvédelmi ismereteket bővítse, és a problémák megoldására képes embereket neveljen.

A tanító további feladata, hogy a munka során a tanulók megtanulják észrevenni a természetben előforduló jelenségeket, változatosságokat (Czékus, 2005).

Napjainkra jellemző, hogy a felnövekvő generáció ritkán lát zavartalanul működő ökológiai rendszereket. Emiatt nehezen felfogható számukra, hogy mi jelenthet veszélyt a természetre nézve, és mi nem. Ezért fontos, hogy a tanító bemutasson olyan élőhelyeket, amelyek érintetlenek, és a maga törvényszerűségei alapján működnek, ez az érzelmi hatással megalapozott ismeretszerzés lehetőséget ad, hogy a mesterséges környezetben is el tudjanak igazodni, és észrevegyék mindazokat a tényezőket, amelyek károsak lehetnek a környezetre, vagy árukodó jelként jelentkeznek. Ezzel kapcsolatban a tanító elsődleges célja tehát, hogy alapos utánajárással kiválassza a látogatásra megfelelő helyszínüket. Szükséges olyan területekre is elvinni a tanulókat, ahol viszont szembetűnő a környezetet ért károsodás, itt lehetőség van az összehasonlításra. Fel kell hívni a gyerekek figyelmét a megoldásokra is, illetve rávezetni őket, hogy mit tehetnének a környezet megóvása érdekében.

Czékus (2005) a következő pontokban foglalta össze a tanító munkáját, kötelezettségeit:

- év elején megfelelő számú tanulmányi sétát, kirándulást, látogatást tervez,
- meghatározza a kirándulás tartalmát,
- megfigyelés szempontjából, a lehető legjobb helyszínt választja ki,
- felméri a tanulók előtűdását, felkészíti a tanulókat, felkelti a kíváncsiságukat,
- meghatározza a konkrét feladatokat, megfigyelést, gyűjtést,
- meghatározza a kirándulás időtartamának hosszát.

A tanító munkájához tartozik, még, hogy elemzi a saját, illetve a tanulók munkáját is a kirándulást követően. Megfelelő volt-e a helyszín megválasztása, pozitívan hatott-e a gyerekekre az adott helyszín, milyenek voltak a feltételek, kihasználta-e a nevelési helyzeteket, stb. A tanulók munkájával kapcsolatban felméri, hogy jól érezték-e magukat a megválasztott környezetben, motiváltak voltak-e, voltak-e zavaró tényezők, melyek voltak azok, van –e valamilyen külön elvárásuk a tanulóknak a helyszínt illetően stb.

1.2.4. Megvalósítható oktatási, nevelési és funkcionális feladatok

A szabadban való munka után azzal kapcsolatos feladatokat adhatunk a gyerekeknek. A nevelési feladatok közül a környezeti nevelés előtérbe kerül. A nevelési feladatok közül meg

kell említeni az esztétikai nevelést is. A tanuló szépérzékének kialakításában nagy szerepe van a környezetnek. Ez alatt a tárgyi és a természetes környezet is értendő. Fontos, hogy a tanulók megtanulják észrevenni a szépet. A természet szeretete és szépségének felismerése, élvezése az ízlést is fejleszti, pozitív irányba fejleszti a gyermek jellemét.

A funkcionális feladatok közül pedig azok a leggyakrabban előfordulók, amelyek egy-egy eszköz használatára vonatkoznak. A megfigyelések egyik kelléke a mikroszkóp, ennek használatát jól be kell gyakorolniuk a tanulóknak, ahhoz, hogy eredményes megfigyelést végezzenek. Ezen kívül különböző eszközök használatára lehet szükség a szabadban, például: iránytű, mérőszalag, hőmérő, stb.

2. Milyen lehetőségeket nyújt a természet a környezet megismertetéséhez

*„Hol élő példából s tulajdon tapasztalásból tanulhatsz,
Ott tudományod legjobb alapon áll.
Minden ismeret kútfeje a tapasztalás...
...Tapsztaláson épült vizsgálat fog megtanítani:
hol a hiány? hol a tennivaló?
S mi a különféle eszközök közt választásra érdemes?”
(Kölcsey Ferenc: Paraneisis)*

Az élőlényekkel való kapcsolatteremtés a gyermekek alapvető igényeihez tartozik. Ez a természetben sokféle módon megvalósulhat, a megfigyelés, a közvetlen megtapasztalás, egy-egy élőlényről való gondoskodás mind hozzájárulnak, hogy ezt az igényüket kielégítsék. A környezettel kapcsolatban ki kell alakítani a tanulóknak a pozitív érzelmi kapcsolatot. Tanítsuk meg a gyerekeket, hogy fogadják el az élőlényeket, tanulják meg tisztelni őket (Ádám, Kuti, Kuti, 2007).

Az állatokkal való kapcsolatteremtés alkalmat ad arra, hogy a gyerekek utánozzák mozgásukat, hangjukat, megsimogassák őket, érdeklődéssel forduljanak irányukba, még a nyálkás, csúszó csigák, bogarak is érdekesek. A madarokról való gondoskodás is élmény, de ugyanakkor nevelői hatással is van a tanulókra. Az, hogy a tanulók megtapasztalják, hogy az általuk kirakott eledelt elfogyasztják a madarak, érezteti velük, hogy milyen fontos az ő munkájuk és odafigyelésük, van értelme annak, hogy figyelemmel kísérjék ezen állatok életét, és gondoskodjanak róluk. Egy-egy séta alkalmával a szabadban megfigyelhetik, milyen madarakat látnak, vannak-e olyanok az iskola udvarában is, lehetőség van rá, hogy a tanulók kikeressék ismeretterjesztő könyvből a madár képét, megnézzék nevét, jellegzetességeit. Séta alkalmával talált madártollakat gyűjthetnek, és meghatározhatják, hogy melyik madártól származnak.

A tanító fontos feladata, hogy az állatokat emberközelből is megismertesse tanulóival. Alkalma lehet erre egy állatkerti kirándulás, állattartó nagyüzem, vagy egy-egy állattartó szülő, nagyszülő meglátogatása, ahol közvetlen kapcsolatba kerülhetnek a gyerekek ezekkel az élőlényekkel.

Nem csak az állatok, de a növények is érdekesek a tanulók számára, miként fejlődik egy kicsi magból egy egész növény. Milyen nagy élmény számukra, ha ezt maguk vetik el, gondozzák, és látják munkájuk eredményét, a kikelt növényt, amely napról napra nagyobb lesz, fejlődik. Fontos, hogy a közvetlen kapcsolat során megértessük a növények fontosságát a táplálkozásban, díszítésben, ajándékozásban. A tanulókkal ismertessük meg az iskola, a környék, a település ismertebb, védett fáit, bokrait, növényeit. Fontos megtanítani

a tanulókkal, hogy a növények (és az állatok is) ott a legszebbek, ahol élnek, leszakítva csak kevés ideig gyönyörködhetünk bennük, látogassunk el legközelebb is, amikor virágoznak, így akkor is megtekinthetjük.

Nem csak az élő, de az élettelen természet is élményt nyújt a gyermekeknek. Az anyagok tulajdonságait akkor tudják legjobban emlékezetükbe vésni, ha meg is tapasztalják, milyen az, ha a homok vizes, milyen szétmorzsolni egy földgöngyöt. Az egyes anyagok felhasználása nevelési lehetőséget nyújt, megismerik környezetük kincseit, megtanulják értékelni azt. Ez utóbbi nagyon fontos szempont, hiszen így megértethetjük velük a környezetszennyezés problémáit: Tudjuk-e mekkora kincs a tiszta ivóvíz? Átlátszó-e patakok, folyók vize? Tiszta-e az esővíz ma? Értékeljük-e a tiszta levegőt? Hol élhetünk egészségesen? Értékeljük-e a termőföldet megfelelően? Letapossuk-e a fűvet, hogy hamarabb odaérjünk célunkhoz, vagy a kijelölt úton megyünk?

A csapadék összegyűjtése is alkalmat ad a megfigyelésre, kísérletezésre. Megfigyelhetjük, hogyan fújja a szél a fákat, bokrokat. Hogyan fújja a leveleket, de az eldobott szemetet is! (Eperjesy, Zsámboki, é.n.). Olyan élmények ezek, amelyek a gyermekek emlékezetében sokáig megmaradnak, átélük a felfedezés, megtapasztalás érzését, amellet tanulnak, és élményben részesülnek.

A természet- és társadalomismeret tantárgy céljai és feladatai között jelenik meg a gyerekek képességeinek fejlesztése, környezetük jobb megismerése és megbecsülése is. (Czékus, 2005). Ezek fejlesztéséhez megfelel a tantermen kívüli oktatás. Megfigyelőképesség fejlesztése, önálló tanulásra és információkutatásra nevelés, ökológiai tudat kialakítása, a környezet iránti felelősségtudat kialakítása mind olyan feladatok, amelyek kialakításához, véleményem szerint elengedhetetlen az, hogy a természetben tartózkodjanak és tevékenykedjenek a tanulók.

2.1. A 3. osztályos környezetünk tantárgy tanmenetének elemzése a tantermen kívüli oktatás megvalósíthatósága szempontjából

A 3. osztályos tanmenet a természet, az ember és a társadalom közötti kapcsolatot dolgozza fel. Tény az, hogy az első és második osztályos tanmenethez viszonyítva több természettel kapcsolatos ismeretanyagot tartalmaz, ezért is választottam a 3. osztályos tanmenet elemzését.

Vizsgálva ezt a tanmenetet arra a következtetésre jutottam, hogy a szülőfölddel, az élő és élettelen természet közötti kapcsolattal, a térben és időben történő mozgással, az emberi tevékenységekkel foglalkozó témakörök teljes egészében vagy egyes részükben feldolgozhatóak a tantermen kívül, a természetben.

2.2. A tantermen kívüli oktatásra alkalmas témák, tanítási egységek

A következőkben ismertetjük Czékus (2005) nyomán ezeknek a témaköröknek azon témáit, amelyek véleményünk szerint alkalmasak arra, hogy a tantermen kívül feldolgozzuk.

I. *A szülőföldem* című témakör magában foglalja a következő témákat (véleményünk szerint ezek a témák mind alkalmasak a tantermen kívüli oktatásra):

Vidékünk domborzati formái: síkság, völgykatlanok, hegyek; A víz előfordulási formái; Életközösségek és az életközösségekben tapasztalható kölcsönhatások;

Szárazföldi életközösségek; Megművelt területek életközössége; A szárazföldi életközösségek jellegzetes növényei és állatai; A domborzat jelentősége és védelme; Vízi életközösségek; A vízi életközösségek jellegzetes növényei és állatai; A vizek és a vízi életközösségek jelentősége és védelme.

II. *Az élő és élettelen természet közötti kapcsolat* című témakör tantermen kívül feldolgozható témái:

A talaj tulajdonságai és jelentősége az állatvilág számára; A víz és a levegő tulajdonságai, amelyek az élővilág számára fontosak; Az életközösségek kapcsolata és az ember szerepe a természetes egyensúly megőrzésében.

III. *Mozgás térben és időben:*

Tájékozódás a Nap segítségével és a fő világtájak meghatározása; Tájékozódás a település térképe segítségével.

IV. *Az Emberi tevékenységek* című témakör témái:

Az ember és környezete közti hatások: az ember egészségére és életére gyakorolt hatás.

2.3. Kísérletek és megfigyelések a szabadban

A környezet megóvása érdekében állandó megfigyeléseket kell végezni. Az egyszerűbb megfigyeléseket a tanulók is végezhetik, mint például illegális személtlerakások, vízszennyezés megfigyelése stb. Az oktatás folyamatában nagy didaktikai értékei vannak a kísérleteknek, megfigyeléseknek, az egyszerű mérési gyakorlatoknak is. Ezek elvégzése során a sikerélmény megszerzése, a közvetlen meggyőzés mellett látványosan szemlélhető az adott probléma. A tanulók tehát saját tapasztalataik, megfigyeléseik során jutnak el odáig, hogy fel tudják mérni a környezet szennyezésének mértékét (Czene, Bakai, 1993).

A gyermekek természetüknél fogva érdeklődnek az őket körülvevő világ iránt. A természet és társadalom tantárgy lehetőséget ad arra, hogy a tanulók kísérletek és megfigyelések útján minél többet megtudjanak a természetről. A tanító jól megszervezett órán a tanulók aktivitását serkenetheti ilyen jellegű (megfigyelés, kísérlet) munkával. Ilyenkor a tanulók aktívan gondolkodnak, cselekednek, megállapítanak, megmagyaráznak, beszámolnak. Mindezek a tevékenységek mellett bővül szókincsük, új fogalmakkal ismerkednek meg.

Kísérletek eredményeiből, megfigyelésekből kiindulva juthatnak el a tanulók az összefüggések, törvényszerűségek felismeréséig (Bellányi, 2008).

2.3.1. Az élő természettel kapcsolatos kísérletek és megfigyelések a szabadban

Az állatok megfigyelésével kapcsolatban kiemeljük a faji jellemzőket, amelyek alapján felismerhető az adott állat. Megbeszéljük előfordulási helyüket, veszélyeztetettségüket, tehát természetvédelmi nevelést is beiktatunk az oktatás folyamatába (Sturc, 1983).

A növényvilággal kapcsolatban kiemeljük a jellegzetes fákat, cserjéket, és azok jellemzőit, ami alapján a tanulók könnyen felismerhetik az adott növényeket (Sturc, 1984).

A természetet járva megfigyelhetjük az illatokat, érdekes formákat. Talán nem is jut eszünkbe, hogy nemcsak a virágoknak van illata, egy kavics, a föld, egy madártoll is

jellegzetes illatú. Szagoljuk meg ezeket! Minek volt kellemes illata? Minek volt kellemetlen szaga? Írjuk körül, milyen szagot, illatot éreztünk? Mihez tudnánk hasonlítani? (Mester, 2002).

A természetben rábukkanhatunk az állatok nyomára is. Homokos talajon, esős időszak után, vagy friss hótakaró idején sikeres a megfigyelés (Czékus, 2005). Készíthetünk lábnyomatot. A talált nyomot kerítjük körbe egy papírcsíkkal, és öntsünk bele gipszet. Hagyjuk megkötni, majd óvatosan emeljük fel a talajról.

Éjszakai séta alkalmával megfigyelhetjük milyen állatok aktívak éjjel. Milyen hangokat, neszeket hallunk?

Ugyanígy esős időben is érdekes jelenségeknek lehetünk tanúi. Figyeljük meg, hogyan reagálnak a növények a nedvességre? Hova tűnnek a madarak és az emlősállatok? Mit tesznek a giliszták, csigák, békák esős időben? Milyen állatok hangját hallod?

Figyelj meg egy korhadt fát. Milyen élőlényeket láatsz?

2.3.2. Az élettelen természettel kapcsolatos kísérletek és megfigyelések a szabadban

Talajjal kapcsolatos megfigyelések, kísérletek

A talajlakó élőlények megfigyelése – A munka menete: A talajról eltávolítjuk a legfelső avarréteget, és a már humuszosodó talajrétegből veszünk mintát. Ezt rostán átrostáljuk, és fehér papírra szórunk belőle. Megvizsgáljuk, milyen állatokat tartalmaz.

Lebomlás a talajban – A munka menete: Különböző anyagokat ásunk le a talajba (lehullott levelek, csont, fém, cserép, műanyag). Pár hónap eltelte után figyeljük meg, mi lett az anyagokkal. Melyek bomlottak le, és melyek nem? Vonjuk le a következtetéseket!

Vízzel kapcsolatos megfigyelések, kísérletek

A víz szennyezettségének vizsgálata – A munka menete: Gyűjtünk vízmintát a közeli vizekből. Egyúttal figyeljük meg a környéket, fényképezzük le! Vizsgáljuk meg, szennyezett-e a víz! (Tartalmaz-e szemmel látható anyagokat? Melyek ezek?)

Úszik-e olajfolt, vegyszer a víz felszínén?

Kerülnek-e a vizsgált szakaszon szennyező anyagok a vízbe?

Levegővel kapcsolatos megfigyelések, kísérletek

A levegő szennyezettségét a növényeken tudjuk legjobban megfigyelni. Megfigyelhetjük, hogy van-e por, korom a leveleken.

Hol figyelhetünk meg idő előtti lomhullást?

Látunk-e fejlődési rendellenességet? (túl kicsi levelek, kivágott fák esetében vékony évgyűrűk)

Vannak-e zuzmók a közelben? Ugyanis a zuzmók nagyon érzékenyek a levegő szennyezettségére, így, ha nem találunk zuzmót a közelben, gyanakodhatunk a szennyezett levegőre (Czene, Bakai, 1993).

2.4. A tantermen kívüli oktatás során megvalósítható korreláció

A tantermen kívüli oktatás nem csak tartózkodás a természetben. Ezzel egyidejűleg, a természetismeret mellett, más tantárgyak céljai és feladatai is megvalósíthatók.

Magyar nyelvvél korrelálhatunk az élővilágról szóló szövegekkel, talalós kérdésekkel,

olvasmányokkal.

Matematikával korrelálhatunk, ha az élővilággal kapcsolatos feladatokat, szöveges feladatokat szerkesztünk. Például feladatként adjuk a tanulóknak, mérjék meg 3 fa törzsének kerületét, majd számolják ki, mennyi összesen a 3 fa kerülete.

Képzőművészettel korrelálhatunk, ha a természetben gyűjtött anyagokból készítenek alkotásokat. A begyűjtött levelek, termések felhasználhatóságához szükséges a tanulók kreativitása. A tanulók tájképet is festhetnek (Marković, Matanović, Sekulić, Lazić, Stamatović, 2003).

Korrelálhatunk a zenei neveléssel is, hiszen a séta alkalmával a tanulók énekelhetnek természettel kapcsolatos énekeket.

Kirándulása alkalmával a testmozgáson keresztül a testnevelés is megvalósul. Egy-egy pihenő alkalmával tornagyakorlatokat is beiktathatunk.

3. Tantermen kívüli oktatásra való igény és hajlandóság - felmérés (tanítók, illetve leendő tanítók véleménye)

3.1. A felmérés célja

A felmérést 2010 májusában végeztük gyakorlott tanítók és leendő tanítók körében. Leginkább szabadkai tanítókat kérdeztünk, illetve Moravicán is kiosztottuk a kérdőíveket a tanítók körében. A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar harmad- és negyedéves hallgatóit kérdeztük meg, valamint a továbbképzésen tanuló tanítókat.

Célunk az volt, hogy felmérjük, hogy a tanítók milyen mértékben támogatják a tantermen kívüli oktatást, szívesen szerveznének-e kirándulásokat annak érdekében, hogy a tanulók a természetben szerezzenek ismereteket, illetve, miben látják ennek előnyét, vagy hátrányát, valamint a leendő tanítók hogyan látják ezt.

3.2. A felmérés hipotézisei

A tantermen kívüli oktatás már régóta foglalkoztat bennünket, és arra kerestük a választ, hogy ismert előnyei mellett mégis miért mellőzik ezt a lehetőséget környezetünkben a tanítók, tanárok. Mi az oka annak, hogy a tanulók kis részének adatik csak meg, hogy ilyen módon tanuljanak? Talán a tanítók nem értenek egyet a tantermen kívüli oktatás előnyeivel? Vagy csak nem motiváltak arra, hogy a természetben tartózkodjanak? Milyen tényezők akadályozzák őket? Ezekre, és ehhez hasonló kérdésekre kerestük a választ kutatásunk során. A kutatás előtt lejegyeztük hipotéziseinket, amelyek megerősítését, vagy cáfolását vártuk a felmérés eredményétől.

Ezzel kapcsolatban a hipotéziseink a következők voltak:

1. A tanítók nem értenek egyet a tantermen kívüli oktatás előnyeivel.
2. Ragaszkodnak a hagyományos tantermi oktatáshoz, és számukra nehézséget okoz a tantermen kívüli oktatás megszervezése.
3. Szervezési és egyéb gondokba ütköznek a tanítók (anyagi gondok, ismerethiány, motiváció hiánya).
4. Féltik a gyerekek biztonságát, és a fegyelem felbomlásától félnek.
5. Motivált a tanító, de nem végzi senki a környezetében, ezért nem akar kitérni.

Hipotéziseink helyességének vizsgálatához kérdőívet használtunk, amelyet mi állítottunk össze. Ugyanazt a kérdőívet használtuk a tanítók és a leendő tanítók véleményének felmérésére, majd összesítve elemeztük.

A kutatás adatközlői a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar harmad- és negyedéves hallgatói, továbbképzésen résztvevő tanítók, moravicai tanítók, szabadkai és palicsi tanítók voltak. A vizsgálatban összesen 60 személy vett részt.

Az adatok begyűjtését május 12-én kezdtük, amikor szétosztottuk a negyedéves tanítók között a kérdőíveket, illetve elektronikus formában is szétküldtük. A következő héten sikerült a harmadéves tanítók között is szétosztani és kitölteni a kérdőíveket. A gyakorló tanítók kikérdezésében segítségünkre voltak a negyedéves hallgatók, akik módszertani gyakorlatuk ideje alatt töltették ki a tanítókkal a kérdőívet.

3.3. Következtetések

Az adatok feldolgozása után arra a következtetésre jutottunk, hogy a megkérdezettek egyetértenek a tantermen kívüli oktatás előnyeivel, azonban annak ellenére, hogy pozitívan látják ennek alkalmazását, nem mindenki valósítja meg a gyakorlatban. Ennek az lehet az oka, hogy valamilyen akadályba ütköznek, vagy egyszerűen nem érzik magukat motiváltk.

Mindezek után elmondhatjuk, hogy szükséges lenne a tantermen kívüli oktatás szorgalmazása, a leendő tanítók felkészítése és ösztönzése a tantermen kívül is oktatás és nevelés megvalósítására. Fel kell készíteni őket az akadályok leküzdésére, valamint motiválni a megvalósításra.

Összefoglaló

Napjainkra jellemző, hogy az emberiség eltávolodott a természettől, keveset tartózkodik kinn a természetben, és nem tudja értékelni annak szépségét. Így a felnövekvő generáció sem, és mind nagyobb károkat okoz a természetben.

Az oktatásban éppen ezért nagy szerepe van a tantermen kívüli oktatásnak, mert így megismertethető maga a természet is, és a környezetvédelmi nevelés is megvalósítható.

Ha továbblépünk, és a környezeti nevelést vizsgáljuk, mi sem természetesebb annál, hogy eredményes környezeti nevelés a természetben, a folyamatok, jelenségek valódi helyén valósítható meg. A tanítók a rendelkezésükre álló módszerek és szervezési formák közül választhatják ki a természetben, a tantermen kívüli oktatásban legeredményesebb eszközöket. Kreativitásukon áll, hogy mennyire képesek „levetközni” a tanterem falait, és kivonulni a természetbe, hogy tegyenek a környezeti nevelésért, ennek választásnak egyik legelterjedtebb formája a kirándulás. A jól megszervezett kirándulások fejlesztik a tanulók megfigyelőképességét, kezdeményezését, önállóságukat, hozzájárulnak ahhoz, hogy maradandó fogalmakat alakítsanak ki a tanulók, és mély meggyőződések alakuljanak ki. Az itt eléjük táruló kiaknázatlan ismeretforrást ki kell használni.

A tanulóknak minél több aktivitást kell szervezni meg a tantermen kívül. Kísérletek és megfigyelések során tevékenykednek, gondolkodnak, és olyan élményekkel, ismeretanyaggal gazdagodnak, melyek tartósan megmaradnak. A természetes környezetben végzett megfigyelések, mint amilyenek a légköri és földrajzi jelenségek megfigyelése, a növények és állatok fejlődésének, rovarok átalakulásának figyelemmel kísérése nagy didaktikai értékkel bír.

Mindemellett fontos kiemelni, hogy a tantermen kívüli oktatás nem szórakozás vagy

kirándulás, sokkal több annál. Oktatási-nevelési tartalmakat foglal magában, nem beszélve a megvalósítható tantárgyak közötti korrelációról. Éppen ezért fontos a tanítók, leendő tanítók részéről, hogy felismerjék a tantermen kívüli oktatás – nevelés előnyeit, megismerjék azt, és sikeresen alkalmazzák munkájuk során: nem önmagukért, hanem a felnövekvő generációkért, az emberiségért.

Knowledge acquisition in nature or else what possibilities are there in nature to get to know the environment?

Summary

The present paper deals with education outside of classroom. This topic has been chosen since we consider the organization of education in nature to be very important, in parallel with traditional classroom education. We ourselves love spending time in nature and believe that it is crucial to create an affection towards nature among the growing-up generations too. By analyzing the curriculum of the lower-grade pupils we have come to the conclusion that the opportunity is given one just needs to take it.

All these possibilities have been analyzed within the curriculum of the 3rd grade Nature and Society subject. We have chosen the 3rd grade since the major topic of the curriculum is living habitats which are appropriate for discussing them outside the classroom.

Teachers have the means to acquaint pupils with nature, the beauties of environment in this hectic world by the means of education. It is crucial to recognize the importance of education outside the classroom with the purpose of facilitating nature maintenance.

The purpose of the present paper is to analyze and summarize the features of education outside the classroom as well as provide a collection for experiments and observations that can be accomplished outside the classroom. Besides, we also intend to investigate to what extent the present teachers support education outside the classroom, whether they gladly organize excursions with the purpose of knowledge acquisition and what advantages and disadvantages they believe such outdoor activities might have. Their opinions were collected in the form of questionnaires. Future teachers' opinions upon the issue have also been researched. The results are presented in this paper.

Keywords: open teaching, tradition, generation, interests, curriculum, information

Felhasznált irodalom:

1. - (1941): Tanterv és útmutatások, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
2. Ádám F., Kuti I., Kuti Istvánné (2007): Környezeti nevelés a XXI. század óvodájában, Kecskeméti Főiskolai Nyomda, Kecskemét.
3. Babodi B. (1994): A környezetismereti foglalkozások módszertana, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
4. Bellányi Á. (2008): Vertikális korreláció a kísérletek alkalmazásában – Diplomamunka, Szabadka.

5. Benke J. (2002): Természetismeret II. Földrajzi gyakorlatok, ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar – Ericom Kft., Budapest.
6. Czékus G. (2005): A természet – és társadalom tanítás módszertana, Grafoprodukt, Szabadka.
7. Dési I. (2002): Környezetegészségtan, Juhász Gyula Főiskolai Kiadó, Szeged.
8. Eperjesy B., Zsámboki K. (é.n.): Freinet itt és most, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
9. Kerényi A. (1995): Általános környezetvédelem Globális gondok lehetséges megoldások, Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
10. Kerényi A. (1997): Környezetvédelmi elvek a gyakorlatban, Kossuth Lajos Egyetemi Kiadó, Debrecen.
11. Godler, Lj. (1959): A természeti és társadalmi ismeretek módszertana, Bratsztvo-Jedinsztvo Könyvkiadóvállalat, Noviszád.
12. Lükő I. (2003): Környezetpedagógia, Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
13. Mester M. (2002): Zöld kalandok: Az erdő, Apáczai Kiadó, Celldömölk.
14. Mester M. (2002): Zöld kalandok: Vizek, vízpartok, Apáczai Kiadó, Celldömölk.
15. Nagy S. (1997): Az oktatás folyamata és módszertana, Volos Kiadó, Mogyoród.
16. Pintér T., Ilosvay Gy., Özvegy J. (1997): Pedagógiai lehetőségek az állatkertekben, JGYTF Kiadó.
17. Marković, S., Matanović, V., Sekulić, M., Lazić, E., Stamatović, O. (2003): Škola u prirodni, Kreativni centar, Beograd.
18. Sturc B. (1982): Oktatás és nevelés X./44. Szabadka.
19. Sturc B. (1995): A Szabadkai – Horgosi Homokpuszta természetes flórájának ökonómbotanikai értékei, Szabadkai Szabadegyetem kiadása, Tóthfalu.
20. Sturc B., Sturc E. (1983): Oktatás és nevelés XI./50., Szabadka.
21. Pataki, S. (1952): Általános pedagógia, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, Újvidék.
22. Véghelyi J., Pákozdi E. (2002): Segédanyag a természetismeret tantárgypedagógia tanulásához, ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar – Ericom Kft., Budapest.
23. Wincenty, O. (1976): Az általános didaktika alapjai, Tankönyvkiadó, Budapest.